

การประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล Construction of Content in Place Features of Anake Nawigamune

นิยา บิลยะแม^{1*}, มาโนช ดินลานสกุล² และพัชลินจ์ จินนุ่น³
Niya Bilyamae^{1*}, Manoch Dinlansagoon² and Phatchalin Jeennoon³

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยทักษิณ

¹ Graduate student, Master of Arts, Department of Thai, Thaksin University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

² Assistant. Prof. Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences in Thaksin University

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

³ Assistant. Prof. Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences in Thaksin University

* Corresponding author, E-mail: niya_bill@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล จากงานเขียนสารคดีเชิงสถานที่ จำนวน 273 เรื่อง โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับประเภทของสารคดี แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของเนื้อหาสารคดี แนวคิดเกี่ยวกับการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาสารคดี และนำผลการวิเคราะห์ลักษณะเนื้อหาในงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับสารคดีมาประยุกต์ใช้วิเคราะห์การประกอบสร้างเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า การประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล จำแนกได้เป็น 3 ประเด็น คือ การนำเสนอข้อมูลหลัก จำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การนำเสนอข้อมูลหลักประเภทแหล่งข้อมูลในประเทศและการนำเสนอข้อมูลหลักประเภทแหล่งข้อมูลในต่างประเทศ การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคล การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักที่ได้จากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร และการนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักที่ได้จากตำนาน สำหรับการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา จำแนกออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับรายละเอียดด้านสถานที่ การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับวิธีการชำระข้อเท็จจริงแบบวิทยาศาสตร์ การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับปฏิทิน การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับประเด็นสำคัญ และการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับการย้อนเวลาสลับไปสลับมา ซึ่งการศึกษาการประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่พบกลวิธีการสร้างสรรค์เนื้อหาที่น่าสนใจและมีเอกลักษณ์ สะท้อนให้เห็นถึงทักษะและวิถีคิดในการเขียนสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล ได้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ: การประกอบสร้างเนื้อหา, สารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล

Abstract

This research aims to study the construction of content in place features of Anake Nawigamune, sourced from 273 distinct place features, by applying the concepts of feature classification, content composition, and content arrangement, and to apply the result of this study for the furtherance of analyzing the construction of content. The findings show that the construction of content in place features of Anake Nawigamune is classified into three aspects which are the presentation of key data, categorized into two types: the presentation of key data sourced domestically and internationally. The presentation of supporting data, in addition, is grouped into three types including those from interview, writing, and mythology. In terms of feature content composition, lastly, it can be classified into five different types which are place composition, factual scientific composition, chronological calendar composition, main point composition, and time switching composition. The study has found the interesting and unique method of creative content construction, reflecting vivid demonstration of advanced skills and true notion of place features of Anake Nawigamune.

Keywords: Construction of Content, Place Features of Anake Nawigamune

บทนำ

งานเขียนสารคดีมีพัฒนาการด้านเนื้อหาที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นปัจจัยกำหนดกลวิธีการสร้างสรรค์ผลงานของผู้เขียน ทำให้เนื้อหาสารคดีส่วนใหญ่มุ่งนำเสนอสาระความรู้ ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น และสอดแทรกความบันเทิง ผู้เขียนสารคดีจะให้ความสำคัญกับข้อมูลที่เป็นจริงจากเหตุการณ์หรือสถานการณ์ในสังคมด้วยการศึกษาค้นคว้าและพิสูจน์อย่างถี่ถ้วน จึงกระตุ้นให้ผู้อ่านเข้าใจวิถีชีวิตและความเคลื่อนไหวภายในสังคม

เอนก นาวิกมูล เป็นหนึ่งในนักเขียนสารคดีไทยผู้มีแนวทางการเขียนสารคดีที่โดดเด่น สามารถผลิตผลงานอันเป็นองค์ความรู้ที่สร้างชื่อเสียงอย่างต่อเนื่องทั้งงานเขียน งานบันทึกภาพ และงานอนุรักษ์ของเก่า ตลอดจนเป็นผู้ก่อตั้งบ้านพิพิธภัณฑ์ที่ใช้เก็บและจัดแสดงสิ่งของเก่า ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตผู้คนยุคก่อนสงครามโลก ครั้งที่ 2 มีหลักการทำงานว่า “นำเสนอข้อมูลใหม่ ตรวจสอบแก้ไขข้อมูลเก่า” (เอนก นาวิกมูล. 2533 : 95) โดยมุ่งการตรวจสอบและชำระข้อเท็จจริง เพื่อแก้ไขและเพิ่มเติมเรื่องราวที่ไม่สมบูรณ์ให้ปรากฏคำตอบอย่างถูกต้อง แล้วจึงบันทึกเรื่องราวผ่านงานเขียนสารคดีเผยแพร่ความรู้สู่สังคม งานเขียนสารคดีของเอนก นาวิกมูล จึงมีคุณค่าด้านสารคดีต้นแบบให้แก่ักเขียนสารคดีรุ่นใหม่และบุคคลทั่วไป การทำงานของเอนก นาวิกมูล เน้นเขียนงานสารคดีเป็นหลักจนปรากฏผลงานสารคดีตั้งแต่แรกเริ่ม คือ จัดพิมพ์ พ.ศ. 2518 ถึง ปัจจุบัน พ.ศ. 2558 จำนวนทั้งสิ้น 179 เล่ม ได้รับรางวัลประกาศเกียรติคุณตั้งแต่ พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา เช่น พ.ศ. 2522 ได้รับรางวัลหนังสือสารคดีดีเด่น เรื่องเพลงนอกศตวรรษ พ.ศ. 2534 ได้รับรางวัลหนังสือสารคดีดีเด่น เรื่องสิ่งพิมพ์คลาสสิก พ.ศ. 2534 ได้รับรางวัลผู้สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น พ.ศ. 2553 ได้รับ

รางวัลสารคดีเกียรติยศ พ.ศ. 2554 ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นผู้ใช้ภาษาไทยดีเด่น เป็นต้น นับว่า เอนก นาวิกมูล เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ความคิด สติปัญญา และกระตุนจิตสำนึกให้คนไทยเข้าใจประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมในอดีตเพื่อส่งต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นไปถึงชนรุ่นหลัง

จากการสำรวจข้อมูลผลงานเขียนสารคดีของเอนก นาวิกมูล พบว่า สารคดีเชิงสถานที่ที่มีแนวทางการเขียนอันมีเอกลักษณ์เฉพาะ ดังที่ เอนก นาวิกมูล (252 : 7) กล่าวถึงสารคดีแนวนี้ว่า งานเขียนสารคดีเชิงสถานที่เน้นการนำเสนอเนื้อหาในเชิงชำระ ตั้งข้อสังเกต หรือชี้จุดอันน่าสนใจของสถานที่ต่าง ๆ ผ่านการศึกษาค้นคว้าและลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริงอย่างละเอียด เพื่อนำมารายงานให้ผู้อ่านได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่เหล่านั้นในมุมมองใหม่และไม่ซ้ำกับงานเขียนสารคดีท่องเที่ยวหรือประวัติศาสตร์เล่มอื่น

ผู้วิจัยพบว่า การประกอบสร้างเนื้อหาในงานเขียนสารคดีของเอนก นาวิกมูล เป็นการนำเสนอเนื้อหาในเชิงชำระ ตั้งข้อสงสัยและข้อสังเกต หรือชี้จุดน่าสนใจของสถานที่ต่าง ๆ เพื่อค้นคว้าหาข้อเท็จจริงให้กระจ่างและยังนำเสนอทรรศนะต่อสิ่งที่ค้นพบจากการชำระข้อเท็จจริงหรือเป็นทรรศนะที่ผู้เขียนมุ่งวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ ด้วย โดยการแสดงทรรศนะของเอนก นาวิกมูล จะแฝงนัยบางประการกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความคิดหรือเล็งเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมจนกลายเป็นมุมมองของผู้เขียนที่มีต่อโลก วิถีชีวิต สภาพสังคม ความเชื่อ การอนุรักษ์ และการท่องเที่ยว ส่งผลให้การนำเสนอเนื้อหาในแต่ละบริบทมีการสื่อความที่เน้นจุดเด่นหรือรายละเอียดของการนำเสนอข้อมูลหลักและการนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก รวมทั้งการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาเพื่อสื่อใจความไปยังผู้อ่านที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดลีลาในการสร้างสรรค์สารคดีเชิงสถานที่อันเป็นเอกลักษณ์ตามแบบฉบับของเอนก นาวิกมูล

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสารคดีเชิงสถานที่ที่มีคุณค่าต่อการนำมาศึกษา เพราะผลงานสารคดีทุกชิ้น เอนก นาวิกมูล เขียนจากการรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ผ่านการวิเคราะห์เพื่อถกถนองข้อเท็จจริงอย่างถี่ถ้วนจนผลงานมีความโดดเด่นเฉพาะตัว ซึ่งยังไม่มีผู้ใดนำผลงานสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล มาศึกษาไว้อย่างแน่ชัด สำหรับการนิยามคำศัพท์เฉพาะของคำว่า “การประกอบสร้างเนื้อหา” เพื่อให้เข้าใจความหมายตรงตามการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้นิยามคำว่า “การประกอบสร้างเนื้อหา” หมายถึง กลวิธีการนำเสนอสาระเนื้อหาภายในตัวบทสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล อันประกอบด้วย การนำเสนอข้อมูลหลัก การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก และการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ย่อมทำให้เห็นวิธีการที่ เอนก นาวิกมูล ใช้ถ่ายทอดสาระความรู้ ข้อเท็จจริง และทรรศนะต่อเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อประกอบสร้างเป็นตัวบทสารคดีเชิงสถานที่ ตลอดจนช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจถึงกระบวนการสร้างสรรค์องค์ประกอบของเนื้อหาภายในตัวบทสารคดีเชิงสถานที่ได้อย่างกระจ่างชัดและยังเป็นการเรียนรู้พัฒนาการด้านการผลิตตัวบทของสารคดีไทย เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ให้เจริญงอกงามต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิเคราะห์การประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล

แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิด

การวิเคราะห์การประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดของนักวิชาการด้านต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการจำแนกประเภทสารคดีของมาลี บุญศิริพันธ์ (2535) ถวัลย์ มาศจรัส (2550) เกศินี จุฑาวิจิตร (2557) สายทิพย์ นุกุลกิจ (2537) และเสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต (2533) แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านเนื้อหาสารคดีของเกศินี จุฑาวิจิตร (2557) มาลี บุญศิริพันธ์ (2535) ปราณี สุรสิทธิ์ (2549) และธัญญา สังขพันธ์านนท์ (2548) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดวางองค์ประกอบด้านเนื้อหาสารคดีของประสิทธิ์ ภาพักกลอน (2518) สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2522) และธัญญา สังขพันธ์านนท์ (2548) แล้วนำผลการวิเคราะห์ลักษณะเนื้อหาในงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับสารคดีมาเป็นฐานความคิดสำคัญของการวิเคราะห์การประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ซึ่งการนำเสนอข้อมูลหลัก การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก และการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยเริ่มต้นดำเนินการขั้นตอนการวิจัยด้วยการกำหนดโครงสร้างของงานวิจัยโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประมวลแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ลำดับถัดมาได้สำรวจแหล่งข้อมูลที่จะใช้เป็นตัวบทสำหรับการวิจัยจากผลงานวรรณกรรมประเภทสารคดีของเอนก นาวิกมูล ตั้งแต่แรกเริ่มจัดพิมพ์ผลงานกระทั่งปัจจุบันในระหว่าง พ.ศ. 2518 ถึง พ.ศ. 2558 ปรากฏจำนวนทั้งสิ้น 179 เล่ม แล้วจึงคัดเลือกเฉพาะสารคดีเชิงสถานที่จากแหล่งข้อมูลประเภทหนังสือรวมสารคดีเชิงสถานที่และหนังสือรวมสารคดีทั่วไปที่มีสารคดีเชิงสถานที่สอดแทรกตั้งแต่ พ.ศ. 2537 ถึง พ.ศ. 2557 เป็นจำนวนทั้งสิ้น 27 เล่ม สามารถรวบรวมข้อมูลเนื้อเรื่องสารคดีเชิงสถานที่ อันใช้เป็นกลุ่มข้อมูลหลักของการวิเคราะห์รวมจำนวนทั้งสิ้น 273 เรื่อง เพื่อนำมาวิเคราะห์การประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่อันจำแนกออกเป็น 3 ส่วน คือ การวิเคราะห์การประกอบสร้างเนื้อหาในส่วนการนำเสนอข้อมูลหลัก การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก และการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นยึดหลักตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่อใช้อธิบายสรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาการประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล สามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเด็น คือ การนำเสนอข้อมูลหลัก การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก และการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การนำเสนอข้อมูลหลัก

การวิเคราะห์การนำเสนอข้อมูลหลักสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1.1 การนำเสนอข้อมูลหลักประเภทแหล่งข้อมูลในประเทศ คือ แหล่งข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับการสำรวจ การเยี่ยมชม และการค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสถานที่ภายในประเทศไทย เช่น แหล่งข้อมูลหลักทางธรรมชาติ แหล่งข้อมูลหลักย่านชุมชน แหล่งข้อมูลหลักย่านการค้า แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับโบราณสถาน เป็นต้น รวมทั้งยังปรากฏการนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักอันเป็นเกร็ดความรู้เพิ่มเติมจาก

การศึกษาเรื่องราวสถานที่ เพื่อเสริมให้การชำระเรื่องราวสถานที่ที่มีความละเอียดรอบด้านยิ่งขึ้น เช่น แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสัตว์ แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับบุคคล แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับศิลปวัตถุ เป็นต้น จำแนกได้ดังนี้

1.1.1 การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักประเภทเดียว คือ การนำแหล่งข้อมูลหลักเพียงกลุ่มเดียวมาใช้เขียนสารคดีเชิงสถานที่ จำแนกออกเป็น 26 ประเภท คือ 1) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับวัด 2) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับตลาด 3) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับห้างร้าน 4) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ 5) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานที่ทางธรรมชาติ 6) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับหลักบอกระยะ 7) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับบุคคล 8) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับพระราชวัง 9) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับรูปภาพ 10) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสะพาน 11) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับห้องสุขา 12) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับบ้านเรือน 13) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับเสาศักการะ 14) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสัตว์ 15) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับอุทยาน 16) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับห้องสมุด 17) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับโรงเรียน 18) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสนาม 19) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับถนน 20) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับกำแพง 21) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับอนุสาวรีย์ 22) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานทูต 23) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับโรงพยาบาล 24) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสุสาน 25) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับอาคาร และ 26) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสินค้า เช่น สารคดี “วัดเกาะวาลุการาม จ. ลำปาง” ใช้แหล่งข้อมูลหลักจากวัดทางภาคเหนือของประเทศไทย คือ วัดเกาะวาลุการาม ตำบลสวนดอก อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และสารคดี “ฉลองหอพระสมุท” ใช้แหล่งข้อมูลหลักจากห้องสมุดทางภาคกลางของประเทศไทย คือ หอพระสมุทวชิรญาณ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

1.1.2 การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักประเภทผสม คือ การนำแหล่งข้อมูลหลักประเภทเดียวที่เก็บข้อมูลภายในประเทศไทยมาใช้เขียนสารคดีเชิงสถานที่มากกว่า 1 กลุ่ม โดยใช้ข้อมูลหลักประเภทเดียวจากหลายแหล่งเขียนผสมรวมกัน เพื่อให้การนำเสนอเนื้อเรื่องมีความละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น สารคดี “ชมระยอง” ใช้แหล่งข้อมูลหลักทางภาคตะวันออกของประเทศไทยในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง เป็นการผสมระหว่างกลุ่มข้อมูลหลัก 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับถนน คือ ถนนยมจินดาและถนนชุมพล 2) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับอาคาร คือ ตึกกึ่งหงหรือตึกสิงห์ทรายและตึกเก้าแก้วเทียน 3) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับบ้านเรือน คือ บ้านบุญศิริ บ้านยมจินดา และบ้านสัตย์อุดม และ 4) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับห้างร้าน คือ ร้านขายอาหาร ร้านขายเครื่องดื่ม ร้านเขียนภาพ ร้านเย็บที่นอน หมอนมุ้งแข่งฮัวเฮง และร้านมาลีวินิชย์

1.2 การนำเสนอข้อมูลหลักประเภทแหล่งข้อมูลในต่างประเทศ คือ แหล่งข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับการสำรวจ การเที่ยวชม และการสืบค้นเรื่องราวแต่ละสถานที่ในต่างประเทศ เช่น แหล่งข้อมูลหลักย่านการค้า แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานที่ทางราชการ แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานที่ทางการศึกษา แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานที่ทางศาสนา เป็นต้น สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.2.1 การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักประเภทเดียว คือ การนำแหล่งข้อมูลหลักเพียงกลุ่มเดียวมาใช้เขียนสารคดีเชิงสถานที่ จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ 2) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับวัด และ 3) การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานทูต เช่น สารคดี “ในพิพิธภัณฑ์ศิลปะนิวยอร์กมหานคร” ใช้แหล่งข้อมูลหลักจากพิพิธภัณฑ์ทางทวีปอเมริกาเหนือ คือ พิพิธภัณฑ์ศิลปะเมโทรโพลิทันหรือ Metropolitan Museum of Art (the Met) เมืองนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา และสารคดี “สถานเอกอัครราชทูตไทย ตึกประวัติศาสตร์ในโตเกียว” ใช้แหล่งข้อมูลหลักจากสถานทูตทางทวีปเอเชีย คือ สถานเอกอัครราชทูตไทย เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

1.2.2 การนำเสนอแหล่งข้อมูลหลักประเภทผสม คือ การนำแหล่งข้อมูลหลักประเภทเดียวที่เป็นแหล่งข้อมูลในต่างประเทศมาใช้เขียนสารคดีเชิงสถานที่มากกว่า 1 กลุ่ม โดยใช้ข้อมูลหลักประเภทเดียวจากหลายแหล่งเขียนผสมรวมกัน เพื่อให้การนำเสนอเนื้อเรื่องมีความละเอียดถี่ถ้วนยิ่งขึ้น เช่น สารคดี “พิพิธภัณฑ์” ใช้แหล่งข้อมูลหลักทางทวีปเอเชียในพื้นที่เมืองอิสลามาบัต เมืองมินโกรา และเมืองเปชวาร์ ประเทศปากีสถาน เป็นการผสมระหว่างกลุ่มข้อมูลหลัก 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับถนนคือ ถนนในเมืองอิสลามาบัต ประเทศปากีสถาน 2) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับห้องสุขา คือ ห้องสุขาในเมืองอิสลามาบัต ประเทศปากีสถาน 3) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ คือ Pakistan Railways Heritage Museum เป็นพิพิธภัณฑ์ทางชาติพันธุ์วิทยาในเมืองอิสลามาบัต ประเทศปากีสถาน สำหรับพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์มีทั้ง Swat Museum เมืองมินโกรา และ Peshawar Gandhara Museum เมืองเปชวาร์ ประเทศปากีสถาน และ 4) แหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานที่ทางธรรมชาติ คือ หุบเขาสวีต หรือ Swat Valley เมืองมินโกรา ประเทศปากีสถาน

2. การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก

การวิเคราะห์การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

2.1 การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคล คือ การใช้ข้อมูลสนับสนุนที่ได้รับผ่านประสบการณ์ตรงของเอนก นาวิกมูล ด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพื่อสัมภาษณ์บุคคลต้นเรื่องหรือผู้ที่สามารถให้ความรู้ไขประเด็นข้อสงสัยจนกระจ่างชัด ทำให้เนื้อหามหาสารคดีเชิงสถานที่มีความน่าสนใจและเกิดความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ผู้วิจัยพบว่า เอนก นาวิกมูล นำเสนอข้อมูลสนับสนุนโดยการสัมภาษณ์บุคคลตามท้องถิ่น การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ การสัมภาษณ์ผู้ร่วมเดินทาง การสัมภาษณ์คนรู้จัก และการสัมภาษณ์บุคคลที่ทำงานตามหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ แล้วนำบทสัมภาษณ์มาแทรกไว้ในเนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่ เช่น สารคดี “ตึกหินรัง” เอนก นาวิกมูล ได้สัมภาษณ์บุคคลตามท้องถิ่น คือ อาจิม จันทรัมย์พร ชาวอำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อชำระข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประวัติด้านการก่อสร้างตึกหินรังอันเป็นกุฎีเก่าแก่ของวัดสำเร็จ ตำบลมะเร็ด อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.2 การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักที่ได้จากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร คือ การใช้ข้อมูลสนับสนุนที่ เอนก นาวิกมูล ได้รวบรวมข้อมูลจากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรเพื่อประมวลองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประกอบการชำระข้อเท็จจริงให้ปรากฏความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการแทรกสาระความรู้ไว้ในเนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่ ช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่การถ่ายทอดเรื่องราวและเป็นประโยชน์สำหรับการนำข้อมูลไปต่อยอดทางการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า เอนก นาวิกมูล นำเสนอข้อมูลสนับสนุนด้วย

การศึกษาความรู้จากหนังสือ สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) หนังสือประเภทให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ 2) หนังสือประเภทรายงานข่าวสาร 3) หนังสือประเภทบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ 4) หนังสือประเภทรวบรวมคำประกาศของทางราชการ 5) หนังสือประเภทศึกษาค้นคว้าข้อมูล และ 6) หนังสือประเภทผลงานวิจัย อีกทั้งยังปรากฏการศึกษาความรู้จากคำประพันธ์ การศึกษาความรู้จากบทโฆษณา การศึกษาความรู้จากแผนที่ การศึกษาความรู้จากภาพถ่าย การศึกษาความรู้จากป้าย และ การศึกษาความรู้จากจารึก เช่น สารคดี “เมื่อคนสงขลาไม่รู้เรื่องเมืองสงขลา” เอนก นาวิกมูล ได้ศึกษาความรู้จากจดหมายเล่าเรื่องของคุณเรียงไชย พุทธาโร ซึ่งเป็นหลักฐานประเภทหนังสือบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของโรงพิมพ์สมบุญไอสลด ตำบลบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เพื่อนำความรู้มาชำระข้อเท็จจริงว่า โรงพิมพ์สมบุญไอสลดมีการดำเนินกิจการเป็นอย่างไร

2.3 การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักที่ได้จากตำนาน คือ การใช้ข้อมูลสนับสนุนที่เอนก นาวิกมูล ได้รับผ่านการฟังเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาในลักษณะของประวัติศาสตร์บอกเล่า จากการสัมภาษณ์บุคคล รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลจากการอ่านเรื่องเล่าขานที่ปรากฏในหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร เพื่อสร้างสีสันให้เนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่มีชีวิตชีวาและช่วยเพิ่มเสน่ห์ชวนการนำเสนอข้อเท็จจริง การนำเสนอข้อคิดเห็น ร่วมกับการสอดแทรกความบันเทิงจนเกิดอารมณ์รส ส่งเสริมจินตนาการได้อย่างสมดุลง เช่น สารคดี “เชื่อหรือไม่เดินไต่ดินจากเพชรบุรีไหล่ราชบุรี” เป็นการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานถ้ำลึกลับอันสะท้อนวิถีคิดของชาวบ้านแถบจังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดราชบุรีที่เชื่อว่าไต่พื้นดินระหว่างจังหวัดเพชรบุรีกับจังหวัดราชบุรีอาจมีสายน้ำวิเศษและถ้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นเส้นทางเชื่อมต่อทะเลถึงกันได้ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นข้อมูลที่ เอนก นาวิกมูล รับรู้ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลในท้องถิ่น คือ คุณลุงผู้เป็นชาวบ้านจังหวัดราชบุรี อายุ 70 ปี มีนามย่อว่า ส. เพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงด้านความพิศวงของถ้ำบริเวณจังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดราชบุรี

3. การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา

การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา คือ วิธีการนำองค์ความรู้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มาเรียบเรียงเรื่องราวเป็นตัวบทสารคดีเชิงสถานที่อย่างมีระบบ เพื่อให้ได้เนื้อความสมบูรณ์และครบถ้วนด้วยสาระความรู้ จำแนกออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับรายละเอียดด้านสถานที่ 2) การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับวิธีการชำระข้อเท็จจริงแบบวิทยาศาสตร์ 3) การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับปฏิทิน 4) การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับประเด็นสำคัญ และ 5) การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาตามลำดับการย้อนเวลาสลับไปสลับมา เช่น สารคดี “ใครว่า ร.2 ทรงสลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์?” แสดงการชำระข้อเท็จจริงกรณีที่เกิดคดเคี้ยวกันว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยหรือในหลวงรัชกาลที่ 2 ทรงสลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์หรือวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร แขวงวัดราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ใครว่าในหลวงรัชกาลที่ 2 ทรงสลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์?

ในหนังสือหลายเล่มลอกต่อ ๆ กันมาว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงเป็นผู้สลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์ แต่น่าแปลกไม่มีใครบอกที่มาของเรื่องนี้ว่ารู้มาจากที่ใด

ร.2 ทรงมีเวลาว่างมากพอที่จะทำงานใหญ่ขนาดนี้จริง ๆ หรือ?

ทรงมีพระปรีชาสามารถทางการช่างพอที่จะสลักบานประตูขนาดยักษ์เต็มไปด้วยลวดลายอันซับซ้อนแน่หรือ?

ผมก็คงเหมือนผู้อ่านอีกหลายท่านที่ฟัง ๆ อ่าน ๆ เรื่องดังกล่าวในประโยคแรกแล้วเกิดความสงสัยและข้องใจอยู่ตลอดเวลา

หลายท่านคงรู้จักวัดสุทัศน์ เสาชิงช้า วัดนี้สร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2350 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 พอก่อรากพระวิหารเสร็จ รัชกาลที่ 1 ก็เสด็จสวรรคต การก่อสร้างได้กระทำต่อเนื่องมาจนสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2390 โปรดให้มีงานฉลองสมโภชพระอาราม พระราชทานนามว่า วัดสุทัศน์เทพวราราม นับเป็นวัดใหญ่มีศิลปวัตถุที่น่าดูชมมากมาย พระอุโบสถก็กล่าวกันว่ามีความยาวมากและอาจยาวที่สุดในประเทศไทยก็ได้ (ดูที่มาข้างท้าย)

ผมจะไม่กล่าวถึงวัดสุทัศน์ในแง่อื่นอีก กลับมาเข้าเรื่องบานประตูผีพระหัตถ์ เราจะหาหลักฐานใดมาอ้างอิงข้อมูล ก็ต้องหาหนังสือเก่า ๆ มาสำรวจ แต่การอ่านเรื่องที่ขาดเข็มทิศก็เหมือนความหาเข็มในมหาสมุทร อ่านเล่มโน้นก็ไม่เจอ อ่านเล่มนี้ก็ไม่เจอ ผลที่สุดก็ต้องทิ้งปล่อยให้ลึม ๆ และสงสัยในยามใดยามหนึ่งตามโอกาส

เหมือนเส้นผมบังภูเขา ผมเพิ่งมาพบในภายหลังว่าเรื่องบานประตูวิหารวัดสุทัศน์ไม่ใช่คำพูดลอย ๆ หากแต่มีเอกสารเก่ากล่าวเอาไว้ ไม่น่าเชื่อว่าจะอยู่ในหนังสือซึ่งเคยอ่าน แต่อ่านผ่าน

ผมจะเฉลยว่าที่มาของบานประตูผีพระหัตถ์มาจากที่ใด

หนังสือเล่มนั้นคือ พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเรื่องจดหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ดูข้อความหมายเลข 239

จดหมายเหตุกล่าวไว้ว่า

“แล้วทรงพระดำริให้ช่างเขียนเส้นลายบานประตูวัดพระใหญ่ยกเข้าไป ทรงพระศรีทาลงลายพระหัตถ์สลักภาพกับกรมหมื่นจิตรภักดี”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์ข้อความ 2 บรรทัดเป็นการขยายความรู้ให้เราได้ทราบดังนี้

“เรื่องบานประตูวัดพระใหญ่ซึ่งทุกวันนี้เรียกว่า พระโต คือพระศรีสากยมุนี วัดสุทัศน์นี้ ได้ความชัดเจนตึ๊ง ปลายที่ไม่ใคร่จะมีใครรู้เล่ากันไปตาม ๆ นา ๆ แต่ที่ทรงเองเห็นจะเป็นบานกลาง เมื่อรัชกาลที่ 4 ทรงสร้างพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ มีพระราชประสงค์อยากจะให้สลักบานอย่างพระวิหารพระศรีสากยมุนี โปรดให้กรมขุนราชสีห์แลช่าง มีพระยาจินดารังสรรค์ เป็นต้น ไปคิดอ่านสลักให้เหมือนเช่นนั้นไม่สำเร็จต้องสลักเป็นสองชั้น ซ้อนกันลงเพราะถากไม่เป็น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทราบจึงได้ถากลายบานนี้ได้ เพราะเป็นการเหลือวิสัยที่ช่างเขียนถากสลักจะทำ”

สรุปว่าเรื่อง ร.2 ทรงสลักบานประตูเป็นเรื่องจริง โดยทรงเริ่มจรดพระหัตถ์เป็นประเดิมแต่พอสมควรแล้วให้ช่างอื่นทำต่อ ร.5 ทรงเข้าพระทัยว่าจะสลักตรงบานกลาง แต่มีได้ให้เหตุผลว่าทำไมทรงมีพระราชดำริเช่นนั้น

เป็นอันได้ทราบที่มาของเรื่องกันเสียที ต่อไปนี้ท่านไปเที่ยววัดสุทัศน์จะได้มีความมั่นใจในเรื่องบานประตู

(เรื่องเล่าเจ้าแผ่นดินสยาม. 2544 : 46-48)

การจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาข้างต้น เป็นการลำดับเนื้อหาตามวิธีการชำระข้อเท็จจริงแบบวิทยาศาสตร์ที่ เอนก นาวิกมูล ตั้งประเด็นข้อสงสัยว่าแท้จริงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์ด้วยพระองค์เองหรือไม่ โดยความสงสัยของเอนก นาวิกมูล มีสาเหตุจากที่ได้รับรู้เรื่องราวทั้งหมดผ่านการอ่านเจอในหนังสือแล้วเกิดความค้างคาใจต่อเรื่องราวดังกล่าว เพราะหลักฐานต่าง ๆ ไม่มีผู้ใดระบุถึงที่มาว่ารู้เรื่องนี้มาอย่างไร ตามที่ปรากฏในเนื้อความย่อหน้าแรกว่า “ในหนังสือหลายเล่มลอกต่อ ๆ กันมาว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ 2 ทรงเป็นผู้สลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์ แต่น่าแปลกไม่มีใครบอกที่มาของเรื่องนี้ว่ารู้มาจากที่ใด” ลำดับถัดไปจึงเป็นการประมวลองค์ความรู้จากแหล่งข้อมูลอันเป็นหลักฐานที่ใช้ชำระข้อเท็จจริง คือ หนังสือพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ซึ่งได้นำเสนอพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงแสดงทรรศนะให้ความรู้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์จริง ทั้งนี้ พระองค์ทรงคิดว่าน่าจะเป็นประตูพระวิหารบานตรงกลาง โดยการค้นพบข้อเท็จจริงจากหลักฐานอันเป็นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเชื่อมโยงไปสู่ผลสรุปการพิสูจน์ข้อเท็จจริงว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์นั้นเป็นเรื่องจริงดังย่อหน้าที่กล่าวว่า “สรุปว่าเรื่อง ร.2 ทรงสลักบานประตูเป็นเรื่องจริง โดยทรงเริ่มจรดพระหัตถ์เป็นประติมากรรมแล้วให้ช่างอื่นทำต่อ ร.5 ทรงเข้าพระทัยว่าจะสลักตรงบานกลาง แต่มิได้ให้เหตุผลว่าทำไมทรงมีพระราชดำริเช่นนั้น” จะเห็นว่าการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาลักษณะนี้จะช่วยให้สามารถลำดับเรื่องราวที่เน้นการนำเสนอข้อมูลเชิงวิเคราะห์ข้อเท็จจริงปรากฏความชัดเจนสมเหตุสมผลมากขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

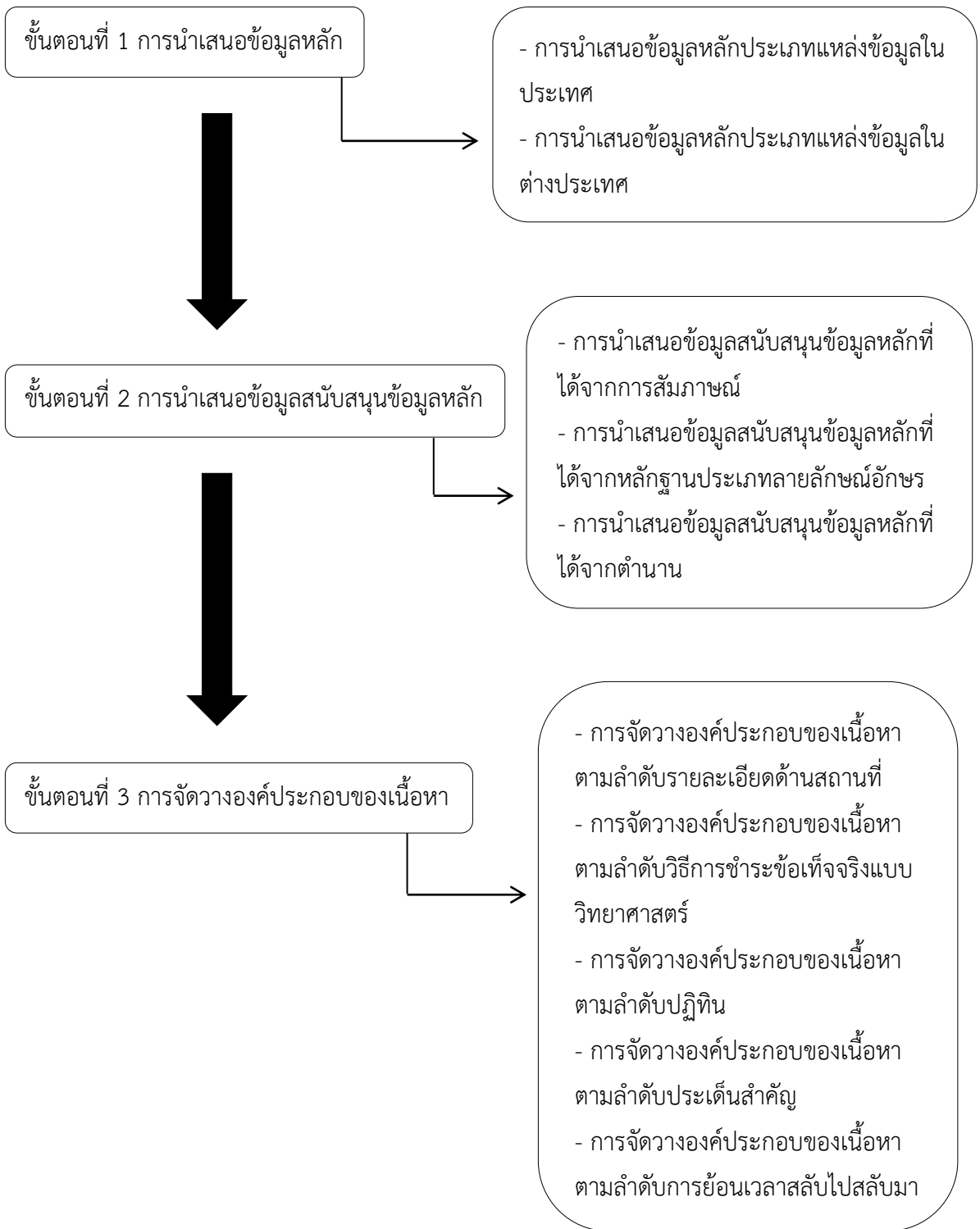
การศึกษาการประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล ทำให้เห็นลักษณะเด่นของกระบวนการผลิตตัวบทสารคดีเชิงสถานที่ด้านการสร้างสรรค์เนื้อหาอันสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเด็น คือ การนำเสนอข้อมูลหลัก การนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลัก และการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหา

การวิเคราะห์แหล่งข้อมูลหลักแต่ละประเภท เอนก นาวิกมูล เลือกรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลักภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีเป้าหมายการทำงานที่มุ่งชำระเรื่องราวเกร็ดประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งการนำแหล่งข้อมูลหลักภายในประเทศมาเขียนเป็นสารคดีเชิงสถานที่จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นการใช้แหล่งข้อมูลหลักจากสถานที่โดยตรงกับกลุ่มที่สองใช้แหล่งข้อมูลหลักจากสาระความรู้เสริมอันเป็นผลพลอยได้ของการศึกษาเรื่องราวสถานที่ หาก เอนก นาวิกมูล มีโอกาสเดินทางไปเยือนต่างประเทศก็จะรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลักในต่างประเทศมาเขียนเป็นสารคดีเชิงสถานที่เช่นกัน สามารถจำแนกแหล่งข้อมูลหลักในต่างประเทศได้เพียง 1 กลุ่ม คือ การใช้แหล่งข้อมูลหลักจากสถานที่โดยตรง เอนก นาวิกมูล พยายามสร้างสรรค์เนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่ที่น่าสนใจด้วยการนำแหล่งข้อมูลหลักจากหลายแหล่งมาเขียนผสมผสานเข้าด้วยกัน ซึ่งการใช้แหล่งข้อมูลหลักเชิงผสมมักปรากฏทั้งการนำเสนอข้อมูลหลักประเภทแหล่งข้อมูลในประเทศและการนำเสนอข้อมูลหลักประเภทแหล่งข้อมูลในต่างประเทศ

การถ่ายทอดสาระความรู้จากแหล่งข้อมูลหลักเพื่อประกอบสร้างเนื้อหาของสารคดีเชิงสถานที่นั้น เอนก นาวิกมูล ได้ประมวลองค์ความรู้ต่าง ๆ ใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนรายละเอียดของข้อมูลหลักให้น่าสนใจด้วยการประมวลความรู้จากการสัมภาษณ์บุคคล การรวบรวมหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร และการเสริมเรื่องเล่าจากตำนาน ซึ่งการใช้ข้อมูลสนับสนุนได้ปรุงแต่งเนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่ให้ครบสั้ทั้งการนำเสนอข้อเท็จจริง การนำเสนอข้อคิดเห็น และการนำเสนอความบันเทิง ด้านการนำเสนอข้อมูลสนับสนุนจากการสัมภาษณ์บุคคลเน้นการสอบถามบุคคลตามท้องถิ่น การสอบถามผู้เชี่ยวชาญ การสอบถามผู้ร่วมเดินทาง การสอบถามคนรู้จัก และการสอบถามบุคคลที่ทำงานตามหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ทั้งนี้ การแทรกบทสัมภาษณ์ถือเป็นสิ่งช่วยให้การนำเสนอเนื้อหาที่มีความสมจริง เพราะบทสัมภาษณ์มักใช้บุคคลจริงเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างแยบยลและสอดคล้องกับเนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่แต่ละเรื่อง ส่วนการนำเสนอข้อมูลสนับสนุนจากการรวบรวมหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร เน้นการศึกษาความรู้จากหนังสือประเภทต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษาความรู้จากคำประพันธ์ บทโฆษณา แผนที่ ภาพถ่าย ป้าย และจารึก โดยได้นำสาระความรู้ต่าง ๆ มาเป็นฐานข้อมูลเพิ่มเติมการชำระข้อเท็จจริง ทำให้การนำเสนอเนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่เกิดความน่าเชื่อถือและเป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ไปสู่การคาดคะเนคำตอบ การตั้งข้อสังเกต หรือการตั้งประเด็นข้อสงสัย เพื่อขยายกรอบการศึกษาค้นคว้าให้แตกแขนงออกไป สำหรับการนำเสนอข้อมูลสนับสนุน ด้วยการเสริมเรื่องเล่าจากตำนาน เน้นการประมวลความรู้จากคำบอกเล่าทั้งจากการสัมภาษณ์บุคคลและการอ่านเรื่องเล่าในหลักฐานประเภทลายลักษณ์ ส่วนใหญ่ตำนานที่นำมาสอดแทรกเป็นเรื่องเล่าในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งช่วยสร้างความโดดเด่นให้แก่สารคดีเชิงสถานที่ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยพบว่า การประกอบสร้างเนื้อหาในส่วนการนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักนั้นมีการร้อยเรียงรายละเอียดของสาระความรู้ต่าง ๆ ผ่านกระบวนการจัดวางองค์ประกอบด้านเนื้อหาทั้งตามลำดับรายละเอียดด้านสถานที่ ตามลำดับวิธีการชำระข้อเท็จจริงแบบวิทยาศาสตร์ ตามลำดับปฏิทิน ตามลำดับประเด็นสำคัญ และตามลำดับการย้อนเวลาสลับไปสลับมา ซึ่งได้รวบรวมองค์ความรู้จากการสำรวจ การเที่ยวชม และการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำข้อเท็จจริงมาประกอบสร้างเป็นตัวบทสารคดีเชิงสถานที่ที่มีการจัดลำดับการนำเสนอเนื้อหาทั้งข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมให้ภาพรวมของเนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่แต่ละเรื่องมีความเป็นเอกภาพก่อเกิดสัมพันธ์ภาพและสารัตถภาพหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน ผลการศึกษาการประกอบสร้างเนื้อหาภายในตัวบทสารคดีเชิงสถานที่จึงปรากฏลักษณะโครงสร้างของกระบวนการผลิตเนื้อหาเรียงตามขั้นตอนดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 โครงสร้างการประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของแอนก นาวิกมูล

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ด้านการนำเสนอข้อมูลหลักปรากฏการใช้แหล่งข้อมูลหลักในประเทศมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 90.5 และการใช้แหล่งข้อมูลหลักในต่างประเทศปรากฏจำนวนน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 9.5 ส่วนการนำเสนอข้อมูลสนับสนุนข้อมูลหลักปรากฏการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคล การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร และการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากตำนานอย่างหลากหลายจนไม่สามารถนับจำนวนที่แน่ชัดได้ จึงไม่นำผลการวิเคราะห์หาคำานวนหาค่าประมาณร้อยละ สำหรับการจัดวางองค์ประกอบของเนื้อหาที่ประเด็นที่ปรากฏจำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.6 คือการจัดวางองค์ประกอบตามลำดับรายละเอียดด้านสถานที่ รองลงมาเป็นการจัดวางองค์ประกอบตามลำดับวิธีการชำระข้อเท็จจริงแบบวิทยาศาสตร์ คิดเป็นร้อยละ 23.4 การจัดวางองค์ประกอบตามลำดับปฏิทิน คิดเป็นร้อยละ 20.9 การจัดวางองค์ประกอบตามลำดับประเด็นสำคัญ คิดเป็นร้อยละ 17.9 และการจัดวางองค์ประกอบตามลำดับการย้อนเวลาสลับไปสลับมาปรากฏจำนวนน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 12.1

ผู้วิจัยยังพบว่า ช่วงระยะเวลาหลังตั้งแต่ พ.ศ. 2539 ถึง พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา เอนก นาวิกมูล เน้นการนำเสนอเนื้อหาในลักษณะการเขียนเชิงวิเคราะห์เรื่องราวด้านการสำรวจและการเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งการชำระข้อเท็จจริงแต่ละประเด็นได้ต่อยอดไปสู่กระบวนการตรวจสอบและพิสูจน์คำตอบให้กระจ่างชัดมากกว่าการเขียนในลักษณะเรื่องเล่าจากประสบการณ์การเดินทางท่องเที่ยวแบบงานเขียนสารคดีท่องเที่ยวทั่วไป ดังงานวิจัยของดวงเนตร มีแย้ม (2544: 270) อธิบายว่า ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2540 สารคดีท่องเที่ยวต่างประเทศจะมุ่งเล่าเรื่องราวประสบการณ์การท่องเที่ยวตามสถานที่เป็นหลัก อีกทั้งงานวิจัยของกันยารัตน์ ผ่องสุข (2553: 185) อธิบายให้เห็นว่า การเขียนสารคดีท่องเที่ยวในระยะเวลาหลังตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เน้นการถ่ายทอดประสบการณ์การเดินทางของผู้เขียนแต่ละคนผ่านกลวิธีการเล่าเรื่องที่หลากหลายและน่าสนใจ อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาการประกอบสร้างเนื้อหาในสารคดีเชิงสถานที่ของเอนก นาวิกมูล ทำให้เห็นถึงกลวิธีการสร้างสรรค์เนื้อหาสารคดีเชิงสถานที่อันเป็นอีกหนึ่งแนวทางการเขียนสารคดีไทยที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะกว่าจะผลิตสารคดีเชิงสถานที่เรื่องหนึ่งจนสำเร็จนั้น เอนก นาวิกมูล ต้องศึกษาค้นคว้าและลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริงอย่างละเอียด เพื่อให้ได้งานเขียนสารคดีที่วิเคราะห์ข้อเท็จจริงในมุมมองใหม่และเป็นคลังความรู้จุดประกายความคิดแก่ผู้อ่าน

คำขอบคุณ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความเมตตา ความกรุณา และความปรารถนาดีจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาโนช ดินลานสกุล ตลอดจนผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชลินจ์ จินนุ่น อาจารย์ที่ปรึกษาผู้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์สำหรับการแก้ไขปรับปรุงบทความวิจัยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กันยารัตน์ ผ่องสุข. (2553). *เนื้อหาและกลวิธีทางภาษาในงานเขียนสารคดีท่องเที่ยวของ “นิวกุลม”*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกศินี จุฑาวิจิตร. (2557). *การเขียนสร้างสรรค์ทางสื่อสิ่งพิมพ์ : Idea ดี ๆ ไม่มีวันหมด* (ฉบับปรับปรุง). นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

- ดวงเนตร์ มีแยม. (2544). การศึกษาพัฒนาการของการเขียนสารคดีท่องเที่ยวต่างประเทศตั้งแต่พุทธศักราช 2475 จนถึงพุทธศักราช 2540. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ถวัลย์ มาศจรัส. (2550). การเขียนเชิงสร้างสรรค์เพื่อการศึกษาและอาชีพ. กรุงเทพฯ: ชารอักษร.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2548). การเขียนสารคดีภาคปฏิบัติ. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประสิทธิ์ กาศย์กลอน. (2518). การเขียนภาคปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ปราณี สุรสิทธิ์. (2549). การเขียนสร้างสรรค์เชิงวารสารศาสตร์. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- มาลี บุญศิริพันธ์. (2535). การเขียนสารคดีสำหรับสื่อสิ่งพิมพ์. กรุงเทพฯ: ปรกาศปริทัศน์.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2537). วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน.
- เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต . (2533). การเขียนสำหรับสื่อการสื่อสาร. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.
- สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2522). การเขียน. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เอนก นาวิกมูล. (2533). เอนก นาวิกมูล คนเก็บอดีตและปัจจุบันเพื่ออนาคต. นิตยสารสารคดี, 6(62), 95.
- เอนก นาวิกมูล. (2544). เรื่องเล่าเจ้าแผ่นดินสยาม. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.
- เอนก นาวิกมูล. (2552). นานาสถาบัน. กรุงเทพฯ: แสงดาว.